

Familie, educație morală și libertate responsabilă

Gabriella Gambino

Subsecretar al Dicasteriului

pentru Laici, Familie și Viață

Într-o lume în care totul pare posibil și totul devine atractiv, dificultatea este tocmai de a educa voința și libertatea la o atitudine responsabilă. Cu alte cuvinte, la conștientizarea faptului că libertatea nu este un scop care trebuie urmărit cu orice preț, eliberându-se de toate regulile, sau chiar doar să ghideze voința, ci este condiția originară a conștiinței noastre morale.

Educația comportă misiunea de a promova libertăți responsabile, care în punctele de răscruce să știe să aleagă cu bun-simț și inteligență; persoane care să înțeleagă fără rezerve că viața lor și cea a comunității este în mâinile lor și că această libertate este un dar imens (AL 262).

În această afirmație simplă, dar fundamentală, se află în mare măsură secretul educației. O sarcină inevitabilă pe care viața o încredințează în primul rând fiecărui tată și fiecărei mame, care influențează întotdeauna dezvoltarea morală a copiilor lor, în bine sau în rău (AL 259). O sarcină pe care fiecare adult ar trebui să și-o asume, ori de câte ori se găsește în rolul de părinte, educator sau formator.

Or, astăzi, într-o lume în care totul pare posibil și totul devine dezirabil, dificultatea constă tocmai în educarea voinței și a libertății la o atitudine responsabilă. La conștientizarea, că pe plan moral libertatea nu este un scop care trebuie urmărit cu orice preț, eliberându-se de orice regulă care pare a fi obligatorie sau chiar să ghideze voința, ci este condiția inițială a conștiinței noastre morale să urmărească binele¹. Este ceea ce caracterizează actele propriu-zis umane și este puterea de a acționa sau de a nu acționa și, astfel, de a determina acțiuni libere

¹ CBC, 1730: «Dumnezeu l-a creat pe om rațional, conferindu-i demnitatea unei persoane înzestrate cu inițiativă și stăpânire asupra faptelor sale. „Dumnezeu a voit «să-l lase pe om în mâna sfatului lui» (Sir 15, 14), astfel ca omul să-l caute spontan pe Creatorul său și, atașându-se de El, să ajungă în mod liber la perfecțiunea deplină și fericită” »

și voluntare din partea propriei persoane, pentru care devine responsabilă. Libertatea atinge perfecțiunea actului său atunci când este ordonată lui Dumnezeu, Binele Suprem².

A educa, așadar, înseamnă în primul rând a educa pentru libertate, cea proprie și a celorlalți, pentru ca omul să poată urmări binele și fericirea. Aceasta este cea mai mare provocare pentru părinți, care trebuie să-și proiecteze copiii în lume, oferindu-le capacitatea critică de a avea o viziune integrală a realității, aderentă la realitate, capabili nu doar să o fotografieze, să se simtă parte din ea, ci să o analizeze și să fie protagoniști pentru a o face pe deplin umană. O condiție care se maturizează și se exercită doar în relația cu celălalt, care trebuie să fie recunoscut ca persoană, căruia trebuie să înveți să-i răspunzi asupra propriilor alegeri în conformitate cu principiul responsabilității.

Prin urmare, presupunem ca premisă, că libertatea se exercită în relația cu celălalt, și nu ca un act autoreferențial; dar și că, având în vedere că libertatea se dezvoltă în realitate, doar acolo unde există granițe care dau formă libertății, libertatea își poate da un scop și mijloace. Libertatea, de fapt, pentru a nu se dizolva în acțiuni necugetate și dezordonate, este reală, este limitată și condiționată³.

Nu este pură capacitate de a alege binele cu spontaneitate, așa cum este perceput de subiect, indiferent de realitate, pentru că realitatea are o dimensiune obiectivă proprie care nu poate fi ignorată. Și întrucât omul nu se poate orienta decât dacă are o referință fermă și obiectivă, în relația cu Dumnezeu, noile generații se vor putea regăsi pe sine și vocația lor, depășind dezorientarea în care suntem cufundați⁴.

Din păcate, în ceea ce privește educația, familia creștină contemporană trece prin ani de mari dificultăți⁵. Experții spun că ne confruntăm cu o „catastrofă educațională”⁶. O bulversare provocată de un context și de procese care se află în mod clar în criză, iar actuala pandemie „a făcut posibilă recunoașterea globală a faptului că ceea ce este în criză este modul nostru de a înțelege realitatea și de a relaționa reciproc”⁷.

Orizontul în care se manifestă această criză este cel al postmodernității⁸: o epocă a revanșei subiectivismului și a afirmării de sine a individului, care se reflectă în fiecare sferă a cunoașterii și a educației și care duce la o spulberare a realității, a capacității noastre de a ne unifica existența, alegerile noastre și calea noastră de viață⁹. O război care, în numele afirmării subiective a individului, ne face să ne îndoim în permanență de existența unei dimensiuni obiective a realității și a binelui în exercitarea libertății noastre zilnice.

2 CBC, 1744

3 Papa Francisc, AL 273

4 Papa Francisc, mesaj video pentru participanții la Pactul Educativ Global, 15 octombrie 2020

5 Conciliul Vatican II, Gaudium Et Spes nr. 47

6 Papa Francisc, mesaj video pentru participanții la „Global compact on education”, 15 octombrie 2020

7 Ibid

8 M.I. Rupnik, Nel fuoco del rovelto ardente. Iniziazione alla vita spirituale, Roma, Lipa, 2018, p. 74, ss.

9 Congregația pentru Doctrina Credinței, scrisoarea Placuit Deo, 2018

În mesajul transmis cu ocazia lansării Pactului Educativ Global, (12 septembrie 2019), Papa Francisc a folosit o expresie foarte elocventă: a vorbit despre o „metamorfoză antropologică”. Suntem cufundați într-o schimbare epocală, care nu este doar culturală - nu se referă doar la modul în care obiceiurile de viață socială, materială și spirituală ale omului în contextul istoric și de mediu actual - pentru că merge mult mai departe: generează noi limbaje și aruncă, fără discernământ, paradigmele pe care ni le-a livrat istoria¹⁰.

Sau acele modele filosofice de referință, inclusiv, în mare măsură, valorile și viziunea asupra lumii pe care aceste modele o susțineau, cu care am încercat timp de secole să fundamentăm gândirea în cele mai diverse domenii ale cunoașterii și cu care am căutat să dăm răspunsuri la întrebările fundamentale ale existenței umane, care astăzi aruncă în schimb noile generații într-o dezorientare și descurajare generală. O metamorfoză profundă, care privește în mod radical modul nostru de a reflecta asupra ființei umane de astăzi, de a fixa discursul nostru asupra binelui și naturii umane, o metamorfoză care depășește forma și modul de manifestare a umanului, pentru că ne copleșește modul de a ne gândi la ea, de a ne-o imagina, de a vorbi despre ea.

Implicațiile acestei crize antropologice se răsfrâng în mod dramatic în special în sfera educației, în capacitatea adulților de a deveni „părinți” și „profesori” ai noilor generații, ai copiilor lor.

Gândiți-vă cum s-au transformat categoriile de maternitate și paternitate, la ce concept de generativitate și la care percepție a valorii vieții se referă cultura occidentală centrată pe „reproducere”. „Piața reproductivă” și categoria „dreptul la un copil”. La școală se inoculează puternic ideea reduționistă a persoanei umane ca la un produs al pieței, la o resursă care trebuie supusă unor controale de calitate și care trebuie și să fie selectat atunci când nu îndeplinește criteriile de utilitate economică.

Modul absolut aseptice și neutru în care descoperirile științei privind reproducerea umană (cum ar fi tehnicile de fertilizare artificială, avortul, selecția eugenică pentru a „preveni” incidența bolilor la naștere și prezența persoanelor cu handicap, sau tehnicile tot mai sofisticate de contracepție) este o demonstrație nu numai a dificultății adulților de a raționa critic cu privire la formele practice de cunoaștere la care duce progresul tehnologic rapid și necruțător, dar este, de asemenea, o dovadă a prezenței culturale a unui „fals mit” care pare să fi subminat procesul educațional: și anume, ideea că educația, pentru a fi autentică și a genera subiecte libere, trebuie să fie total aseptice și neutră în conținutul său.

Cu alte cuvinte, lipsită de repere morale, reducându-se la un simplu descriptivism al realității așa cum apare, și nu așa cum este ea în obiectivitatea sa¹¹. Există cel puțin trei elemente care, în sensul reflecției noastre, caracterizează orizontul postmodern în care are loc metamorfoza antropologică: subiectivismul, secularismul (adică privarea de Dumnezeu), pierderea condiției noastre filiale. Și cum tocmai Papa Francisc, pe urmele lui Paul al VI-lea, este cel care ne îndeamnă «să avem „o capacitate mereu vigilentă de a studia semnele vremurilor”»¹² e bine să încercăm să înțelegem cum se articulează această metamorfoză antropologică.

10 Francesco , Mesajul cu ocazia lansării Pactului Educativ Global, 12 septembrie 2019

11 L. Giussani , Riscul educativ.Creatie de personalitate si de istorie, Corint, 2005, pp. 75, ss.

12 Francesco, exortatia apostolica Evanghelii gaudium, despre anuntarea evangheliei intregii lumi, 2013, 51.

Subiectivismul etic

Auzim despre el de aproape un secol, dar cred că în cadrul unei reflecții educaționale este necesar să repetăm la ce face aluzie termenul de subiectivism și să nu o luăm de bună. Este de netăgăduit faptul că, în procesele educaționale care îi implică pe copiii noștri, autonomia și autodeterminarea subiectivă par să fi devenit imperative absolute.

În acest scop, poate fi eficient să ne amintim cum vorbea Martin Heidegger despre acest lucru în contextul unui curs pe care l-a ținut la Universitatea din Fribourg în 1940 despre "Nietzsche: nihilismul european"; Heidegger a dedicat mai multe prelegeri pentru a explica cum a apărut „acea dominație a subiectivului care ghidează întreaga umanitate și înțelegerea lumii din epoca modernă”¹³, și care încă pătrunde și astăzi în postmodernitate; începând de la Descartes încoace, a explicat Heidegger, tot ceea ce este, inclusiv omul, a devenit „subiect”, adică subjectum, „ceea ce se supune și se întemeiază pe ceea ce este deja înaintea” realității. Întrebarea metafizică „ce este ființa?” s-a transformat de atunci în problema metodei de găsire a unui fundament absolut al adevărului, iar „cogito, ergo sum” a devenit fundamentul de nezdruncinat al oricărei certitudini¹⁴.

Eliberarea carteziană de adevărul revelat al creștinismului a impus necesitatea de a redetermina fundamentele libertății, pe care subiectul le-a identificat în el însuși și în propria sa capacitate de a-și da singur propria lege. În subiectivismul etic, moralitatea de acțiune depinde de intenție, de motivația individului, iar subiectul este ceea ce el sau ea, însuși alege să fie, fără constrângeri, având ca unică călăuză rațiunea umană¹⁵. Rezultă că morala nu se poate baza nici pe fapte, nici pe valori obiective, transcendente, ci doar pe alegerea „autonomă” și rațională a subiectului¹⁶. Splendidă este imaginea lui Benedict al XVI-lea când vorbește despre rațiunea închisă, rațiunea pozitivistă, incapabilă să se deschidă către realitate și natură: „o astfel de rațiune închisă seamănă cu acele clădiri de beton fără ferestre (buncăre), în care ne dăm singuri climatul și lumina și nu mai dorim să le primim pe amândouă de la vasta lume a lui Dumnezeu [...]”¹⁷.

13 M. Heidegger, *Der europäische Nihilismus*, 1961, p. 167.

14 A. Pessina, *Le buone ragioni del soggettivismo etico e i suoi errori. Note su bioetica, relativismo e metafisica*, in "medicina e morale", 2006/3, pp. 485-499.

15 *L'essere umano non è più così unità ontologica, ma egologica: non sa più appellarsi alle leggi della natura o di Dio, ma alla sua propria ragione che diviene legislatrice del mondo. così u. GalimBerti, Psiche e techné. L'uomo nell'età della tecnica*, milano, Feltrinelli, 2011, p. 365.

16 U. Scarpelli, *Bioetica laica*, Baldini e castoldi, 1998.

17 și continuă: „Trebuie să ne deschidem din nou larg ferestrele, trebuie să vedem din nou imensitatea lumii, cerul și pământul, și să învățăm cum să folosim toate acestea în mod corect”. *Discorso al Parlamento Federale tedesco Reichstag di Berlino, 22 settembre 2011* (publicato in M. Cartabia, A. Simoncini (a cura di), *la legge di Re Salomone. Ragione e diritto nei discorsi di Benedetto XVI*, milano, rizzoli, 2013, pp. 244-251).

Așa se face că și astăzi doctrina subiectivismului etic¹⁸ presupune că omul, deoarece e liber, este supus doar obligațiilor pe care și le asumă în mod voluntar. Numai actul consensual este cel care îl leagă pe individ. Rezultă nu numai că tot ceea ce este liber consimțit și acceptat ar trebui să fie legal, dar că ceea ce este, ceea ce se dorește trebuie să fie făcut posibil: prin lege, prin convenții sociale, prin morală. Ne gândim la ceea ce se întâmplă în sfera bioetică și biojuridică (noile reglementări privind dreptul familiei, viața reproductivă, deciziile de sfârșit de viață, definirea propriei sexualități) și ideea de om pe care o transmitem noilor generații: un concentrat de voință și libertate absolută, autonomie, preferințe și dorințe, care trebuie să se poată exprima și să fie garantate în sfera publică precum și în sfera privată.

Un subiect liber și autodeterminat, care cere recunoașterea publică imediată a fiecărui domeniu al existenței sale: de la definirea propriei sexualități, la modul de a avea o familie, la decizia de a avea sau nu copii, la alegerea modului în care acești copii ar trebui să fie și cum ar trebui să fie concepuți și să vină pe lume, până la ce să „faci” cu propriul corp, la decizia de a decide când și cum să oprești viața proprie¹⁹.

În plus, progresul științific face posibilă, pe de o parte, exercitarea tot mai mare a libertății de alegere a fiecăruia²⁰ și, pe de altă parte, a realiza acel principiu/drept de autodeterminare la care dimensiunea constitutivă a ființei umane este acum tot mai mult ușor de redus²¹, simpla exprimare a voinței sale, fără ca cineva să poată, în forurile instituționale și juridictionale pune la îndoială fie logica sa, fie acea dimensiune fondatoare pe care pare să o confere și la demnitatea umană, deși nu există o mențiune explicită în niciun text constituțional.

Principiul autodeterminării, gândit ca sumă a exprimării subiectului de drept și a libertății sale juridice, este considerată de mulți ca fiind problema centrală a bioeticii contemporane și fundamentarea unor noi drepturi care în fiecare zi iau formă în contextul unor situații care fluctuează între dorința și respingerea vieții umane: de la dreptul la avort, la dreptul de a pune capăt propriei existențe, la dreptul de a nu se naște²², la dreptul de a avea un copil, de a se naște doar dacă este sănătos, de a fi lăsat singur să ia decizii²³.

18 expresii filosofice ale subiectivismului moral sunt neo-iluminismul, liberalismul etic, existențialismul nihilist, scientismul neopozitivist, emotivismul, decizionismul. În legătură cu mântuirea creștină, subiectivismul duce la neognosticism de care vorbește Papa Francisc în *Evangelii Gaudium*, 2013, 94 și în *Gaudete et exsultate* (exostație apostolică despre chemarea la sfințenie în lumea contemporană, 2018).

19 semnificativă și deconcertantă în acest sens este legea adoptată în Spania care reglementează dreptul de a obține eutanasia sau sinuciderea asistată, chiar și "la domiciliu", în caz de suferință fizică sau psihică. O ipoteză care lasă să se întrevadă scenarii de moarte fără frontiere, de exemplu în azilurile de bătrâni singuri. cf. *Proposición de ley orgánica de reglamentare a eutanasiei*, 18 martie 2021, în *Boletín oficial de las Cortes Generales, congreso de los diputados*, seria B, nr. 46-8.

20 Cf. Benedetto XVI, *Scrisoarea enciclică Spe Salvi*, 2007, 16-22.

21 Așa este pentru S. Rodotà, *Il diritto di avere diritti*, Roma Laterza 2012, p. 260.

22 Trimiterea se referă la cazurile de jurisprudență, cunoscute de ani de zile, de despăgubiri pentru "wrongful life", în care viața este definită ca fiind un prejudiciu adus persoanei născute, din cauza unei patologii congenitale care nu a fost diagnosticată în timpul sarcinii. "dreptul de a nu se naște" este relegată de "dreptul de a se naște numai dacă este sănătos".

23 H. T. Engelhardt, *Manuale di Bioetica*, Milano, Il Saggiatore, 1999, pp. 304, ss.

Aproape ca și cum acoperirea legislativă a dorințelor poate asigura în mod mistic împlinirea lor²⁴. Dorințe care sunt abandonate la sfera autoreferențială a unui subiect dezinteresat de relația cu celălalt.

Acest lucru duce la spulberarea subiectului și a personalității sale: voința, intelectul și, prin urmare, conștiința nu mai găsesc principiul unitar în Dumnezeu, iar persoana își pierde unitatea, atât în raport cu ea însăși, cât și în raport cu ceilalți. Este ceea ce Papa Francisc definea în 2015 ca fiind una dintre fracturile profunde care traversează astăzi procesele educaționale: fractura care separă realitatea de transcendență, care îl privează pe om de dimensiunea verticală cu absolutul și îi reduce privirea la orizontul temporal, o problemă care nu este minoră, având în vedere că numai o rațiune extinsă și la dimensiunea transcendentă poate corespunde unei antropologii concrete, adecvată la întreaga realitate²⁵.

Consecința directă a subiectivismului nu este doar o devalorizare radicală a valorilor (deoarece nu mai există o origine din care să se nască, deci devine complet relativă), dar mai ales o pierdere a nevoii conștiente de valoare, care provine din ignorarea valorilor, precum și o dispariție a tradiției și a istoriei²⁶, deci a memoriei. Este ceea ce se respiră în dinamicile educaționale care nu reușesc să facă perceptibilă experiența trăită și mărturia memoriei în cei care caută să o transmită²⁷.

Iar atunci subiectul caută în el însuși criteriul de interpretare a realității și în principiul utilitarist al dezirabilului, criteriul binelui și răului; indiferent de realitate, de ceea ce este omul, de acel principiu al adevărului pe care Papa Francisc îl pune la baza înțelegerii oricărui fenomen social - inclusiv al educației²⁸.

Avem de-a face, așadar, cu un subiectivism nihilist și relativist, care cere ca aliat un pozitivist și un neutral²⁹. Subiectivismul libertarian, care consideră că valorile sunt expresia unor simple alegeri subiective, nu admite că acestea pot face parte din socialitate și, deci, din procesele educaționale³⁰. De fapt, pentru a căpăta semnificație, valorile ar trebui să fie transformate în

24 L. Antonini, Introduzione, in I. Antonini (a cura di), *Il traffico dei diritti insaziabili*, rubbettino, 2007, p. 5.

25 A.V. Zani, introducere, în A.V. Zani (ed.), *Il patto educativo globale. Una passione per l'educazione*, Brescia, Morcelliana, 2020, pp. 10-11. celelalte fracturi la care face referire Papa Francisc sunt criza în relația dintre generații și dintre culturi și tradiții diferite: de aici importanța recompunerii pactului educațional cu familia; și fractura dintre om, societate, natură și medii înconjurător.

26 M. H eidegger , *Der europäische Nihilismus*, cit., p. 32.

27 I. Giussani, *Il rischio educativo*, pp. 16-17. Este ceea ce repetă mereu și Papa Francisc cu referire la importanța dialogului între generații pentru transmiterea memoriei și a valorilor pe care aceștia le poartă.

28 Francesco , *Evangelii gaudium*, 231-233.

29 după cum explică Benedict al XVI-lea mai departe, atât pentru pozitivismul științific, cât și pentru cel juridic, numai cunoașterea care reflectă pozitivitatea realului poate aspira să fie adevărată și numai judecata care se sustrage evaluării etice este fundamentată rațional și legitimă din punct de vedere juridic. Cf. A. Von Bogdandy , S. Dellavalle, *Realtà e trascendenza: una questione non solo religiosa*, în M. Cartabia , A. Simoncini (ed.), op. cit., p. 117.

30 ideea susținută, de exemplu, de Zagrebelsky este că "principiile și valorile trebuie ținute sub control pentru a nu deveni tirani prin asociere." . cf. G. Zagrebelsky, *Il diritto mite. Leggi, diritto*,

principii, adică în elemente obiective, inevitabile atunci când sunt puse în joc. Întrucât pentru a permite fiecărui individ să își realizeze dorințele, principiile și valorile trebuie să pară neutre, adică să fie golate de orice posibilă tensiune obiectivă care să ghideze acțiunea umană. Iar în procesele educaționale, problema este tocmai de a identifica scopul.

Secularismul (privarea de Dumnezeu)

Epoca noastră este marcată de un umanism unilateral, pentru a înțelege este necesar să ne întoarcem la subiectivism, care are ca epicentru omul și umanitatea sa³¹. O umanitate abstractă compusă din idei, concepte și raționalitate, care au înlocuit realitatea. Un nihilism care uită de întâietatea vieții și a realului și existența transcendentului. „Gândirea și limbajul [...] devin cușca de ale cărei ziduri se izbește orice căutare metafizică”³².

Abuzul de lucruri și oameni, tipic culturii noastre, rezultă din greșita utilizare a conceptelor, motiv pentru care astăzi nu mai este suficient doar să educăm oamenii în utilizarea concretă a lucrurilor - și a noilor tehnologii, de exemplu - ci o abordare mai amplă, capabilă să recupereze dimensiunea verticală a existenței și dimensiunea profundă a sensului realității. De fapt, prin pierderea simțului transcendenței, omul își reduce existența la dimensiunea psihosomatică a ființei sale și își pierde spiritul.

Secularismul este, de fapt, ceea ce reduce lumea la a fi impenetrabilă la har. Este ceea ce, în viața practică, duce la a trăi ca și cum Dumnezeu nu ar exista³³; ceea ce separă dramatic realitatea de transcendență. În procesele educaționale, totul devine predare: informații care trebuie transmise, concepte care trebuie învățate, doctrine care trebuie susținute. Chiar și evanghelizarea, în multe privințe, pentru mult timp a făcut să coincidă credința cu a învăța.

Și totuși, „oricine va crede și va fi botezat se va mântui” (Mc 16,15). Acolo unde a crede înseamnă a intra și a sta într-o relație de iubire și încredere hrănită de suflul spiritului. Este vorba de a nu ști cum să argumentezi motivele convingerilor tale. Când un fiu adolescent te întrebă de ce ar trebui să creadă în Dumnezeu, este ușor să cazi în capcana raționalismului și să te lași prins în raționamente pseudo-teologice și filosofice. Dar credința nu se transmite prin raționamente, ci prin faptul că te face să percepi o prezență, o relație în care trăiești adevărata Viață, în care întrezărești un Chip și o privire de tandrețe în care poți avea încredere.

De aceea este atât de important astăzi să dăm mărturie și să fim o biserică „deschisă” și față de noile generații. Numai dacă ești credibil atragi. Numai dacă îi inviți pe oameni să facă parte dintr-o relație, care în biserică este comuniunea, le stârnești celorlalți dorința de a „veni și a vedea”. Așa cum spunea Benedict al XVI-lea, credința nu se transmite prin prozelitism, ci

giustizia, einaudi, 1992, p. 171. Mai mult: Idem, Diritto per: valori, principi o regole? (A proposito della dottrina dei principi di Ronald Dworkin), în “Quaderni fiorentini”, n. XXXI, 2002, pp. 872-874.

31 Cu toate acestea, în reflectia filosofică mai recentă, se remarcă și apariția gândirii transumaniste și postumaniste, care prin aplicarea științei și tehnologiei, tematizează o împuternicire a omului până la depășirea condiției umane. Pentru o primă cf. cu dezbaterile filosofice, L. Palazzani, Il potenziamento umano. Tecnoscienza, etica e diritto, Torino, Giappichelli, 2015.

32 M.I. Rupnik, L'arte della vita, Il quotidiano nella bellezza, p. 230-231.

33 A. Schmemmann, Per la vita del mondo. Il mondo come sacramento, Roma, Lipa, 2012.

prin atracție. Repercusiunile secularismului sunt împovărătoare pentru educație: închiderea înțelegerii și a sensului lumii între materie și rațiune are ca efect reducerea moralității, adică a căutării binelui, la moralism. «Totul se reduce la „asta poți să faci”, „asta nu trebuie să faci”», „asta trebuie să faci”, iar educația este configurată pe baza unor modele exterioare persoanei, la care trebuie să se conformeze. „De aceea obosește și provoacă respingerea stilului de viață creștin, a regulilor și a ideii” creștine³⁴.

Ieșirea din moralism, astăzi, este cea mai mare provocare pentru educatori. Ea necesită noi procese formative în ceea ce privește pe cei care trebuie să educe și o regândire a modului în care se realizează. Abordăm relațiile educaționale, pornind de la un discernământ continuu, pentru a stabili corect cursul pornind de la o viziune clară a obiectivului și a motorului pe care suntem chemați să-l activăm în noile generații: libertatea responsabilă.

Pierderea condiției noastre filiale

La baza dezorientării etice care caracterizează familia de astăzi se află abandonarea condiției noastre filiale: subiectivismul etic și juridico-social, care caracterizează din ce în ce mai mult și contextul familial și educațional, se înrădăcinează într-un concept de libertate înțeles tocmai dintr-un orizont de a renunța la condiția noastră de fii. Copii ai unui Dumnezeu Tată, care, în iubirea sa, a conceput libertatea noastră nu ca pe o pretenție sau o alegere care trebuie impusă, ci în cadrul unei promisiuni, al unui destin, al unei vocații. Este această promisiune a întâlnirii noastre cu Tatăl care trebuie să alimenteze puterea noastră și să ne călăuzească în viață morală, în exercitarea libertății, cu un parcurs unitar, care se concretizează în familie.

Deci, în faptul de a vedea că aparținem cuiva, identitatea noastră se împlinește. A fi dorit este relația crucială în jurul căreia se construiește psihologic identitatea individului. Relația originară cu cel care ne-a iubit și ne-a dorit ne structurează pe fiecare dintre noi de-a lungul întregii noastre existențe³⁵. Individul va trebui să fie hrănit de dorință. De fapt, nu putem decât să iubim, numai pentru că "Dumnezeu, cel dintâi, ne-a iubit" (1In 4,10), dar trebuie să fim conștienți că la baza existenței noastre se află marea iubire a lui Dumnezeu Tatăl pentru fiecare dintre noi. Există o dorință de Dumnezeu: prin urmare, nu doar o dorință umană din partea părinților noștri, ci o iubire divină, credincioasă, sigură, stabilă, primitoare, care se manifestă în cadrul unei familii construite pe dragostea puternică și fidelă dintre un bărbat și o femeie care ne-au generat, și care are stabilitate prin rânduială divină, pentru că „Dumnezeu însuși este autorul căsătoriei”³⁶. Numai așa putem avea condițiile pentru a ne întâlni cu iubirea lui Dumnezeu și descoperim paternitatea sa, capabilă să ne facă generativi.

34 M. I. Rupnik, *L'arte della vita*, cit., p. 49.

35 De aceea, în societatea de astăzi, în care dorința de a avea un copil a fost separată de dorința sexuală și de dorința de alianță conjugală, relațiile - devenite atât de instabile - riscă să conducă la o realitate fragmentată pe care indivizii vor încerca apoi, de-a lungul întregii lor vieți, să încerce să se recomună. Căsi P. Yonnet, *Le conseguenze culturali della rivoluzione demografica*, in I. s. caraFFia (ed.), *Custodi e interpreti della vita. Attualità dell'Enciclica Humanae Vitae*, Lateran University Press, Vatican, 2010, pp. 79-93. cf. cu M. Rhonheimer., *Etica della procreazione. Lezioni e dispense*, Roma, Mursia, 2000

36 *Gaudium et Spes*, n. 48.

Această scurtă introducere ne ajută să înțelegem că familia întemeiată pe căsătoria creștină este ea însăși locul în care se poate manifesta fidelitatea lui Dumnezeu cu toată puterea sa, atât în relația dintre soți, cât și între părinți și copii³⁷, pentru că poate fi exprimată în felul în care Isus ne amintește: „Unde doi sau trei sunt adunați în numele meu, eu sunt în mijlocul lor.” (Mt 18,20). Este conștientizarea faptului că Isus se află în centrul familiei creștine care astăzi trebuie să devină credință concretă: capacitatea de a avea încredere în Dumnezeu. Încredere în faptul că istoria fiecărei familii și a fiecărui copil este înscrisă în istoria unei Familii mai mari: cea a copiilor lui Dumnezeu³⁸.

Acesta este unul dintre aspectele proclamării creștine a familiei care trebuie recuperat astăzi, pentru a le oferi copiilor noștri certitudinea vocației lor creștine și înțelegerea libertății lor. De altfel, plasarea lui Cristos în centrul vieții copiilor noștri, este secretul care le va permite să „nu se teamă” (așa cum a șoptit îngerul către Maria, Lc. 1:30), indiferent de calea care se va desfășura înaintea lor. Cu siguranță, viața este percepută ca o vocație atunci când cineva este capabil să discearnă în ea o chemare: în viața convulsivă și zgomotoasă de astăzi, familia creștină are o vocație. Sarcina dificilă de a-și chema copiii la tăcere și la ascultare, la o privire contemplativă în fața celui mai mare dar al lui Dumnezeu Tatăl: Fiul său pe cruce, culmea iubirii Tatălui, pentru ca ei să știe să se întrebe ce înseamnă darul radical și definitiv pe care Dumnezeu l-a făcut fiecăruia dintre ei; deci, în ultimă instanță, pentru ca ei să se simtă copii.

Acesta este, de fapt, pasajul crucial pentru a înțelege astăzi sensul autentic al libertății, care este tocmai capacitatea de a răspunde la propunerea de iubire făcută de Dumnezeu fiecărui individ, adică capacitatea de a spune da vocației noastre. Dar mai există și un alt aspect care merită câteva rânduri de reflecție pentru a reda valoarea cuvenită mărturiei familiei creștine. Este vorba de importanța unui legământ autentic între părinți și copiii lor³⁹.

Transformarea vieții de familie într-o cursă contra-cronometru pentru a oferi tuturor privilegiul de a munci, în special femeilor, ne transformă în verigi ale unui lanț social, în care totul pare să depindă doar de noi și de faptele noastre. Cum am putea să ne reamintim, în această frenezie zilnică, de a avea încredere în Tatăl? Cum să putem să ne deschidem la viață cu generozitate în cuplu? Cum putem crește această comuniune dintre bărbat și femeie, care tinde să fie redusă la o distincție de funcții și de sarcini, care trebuie să pară din ce în ce mai echitabile, și care în această echitate formalistă ne face să uităm că femeilor li se încredințează în continuare un mare privilegiu, și anume maternitatea, care nu este o alegere, ci un dar pe care Dumnezeu ni-l dăruiește și din care ne cere să avem grijă pentru mulți, mulți ani. Așa cum tații au un rol de neînlocuit de sprijin, susținere, deschidere către realitate, care nu

37 Lumen Gentium, n. 11, Apostolicam Actuositatem, n. 11, Familiaris Consortio, n. 21.

38 J.J. Perez-Soba, Il mistero della famiglia, Siena, Cantagalli, 2010, p. 81.

39 Francisc, Cateheza despre familie, „căsătoria”, 24 mai 2015. „dacă nu vom găsi un val de simpatie pentru această alianță, capabilă să pună la adăpost noile generații de neîncredere și indiferență, copiii vor veni pe lume din ce în ce mai dezdărnici de ea încă din pânțelele mamei. Devalorizarea socială a alianței stabile și generative dintre bărbat și femeie este cu siguranță o pierdere pentru toată lumea. Trebuie să readucem la loc de cinste căsătoria și familia!” „Păstrarea acestui legământ al bărbatului și a femeii, chiar dacă este păcătos și rănit, confuz și umilit, contestat și nesigur, este, prin urmare, pentru noi, ca și credincioși, o provocare și incitantă vocație în condițiile de astăzi.”

permite o latitudine în epoca egalității de șanse, trebuie să redescoperim sensul autentic și profund al alianței dintre bărbat și femeie⁴⁰.

Papa Francisc spunea recent că, pe plan social, o nouă alianță între bărbat și femeia devine nu doar necesară, ci și strategică pentru emanciparea copiilor noștri. Această alianță decide modul de a fi al familiei, transmiterea sentimentului vieții, legăturile de memorie și speranță⁴¹.

Și asta are de-a face cu educația pentru libertate. Un punct asupra căruia ar trebui să începem o reflecție aproape revoluționară în raport cu mentalitatea eficientă și economista a timpului nostru, care împinge multe cupluri să se închidă în fața darului vieții și să renunțe la frumusețea misterului familiei.

Mărturisirea viziunii creștine a realității: legătura dintre credință și viața morală în familie

A învăța cum să-și planifice propria existență și cum să o trăiască ca pe o vocație este sarcina, nu numai religioasă, ci și morală, încredințată familiei. Vestirea creștină trebuie să se traducă într-o învățătură care știe să genereze virtuți, comportamente bune pentru că este susținută și ghidată de Har. Dimensiunea religioasă a familiei, de fapt, este inseparabilă și intrinsec legată de viața morală a membrilor săi⁴².

Familia, cu alte cuvinte, are o sarcină ireductibilă de educație morală pentru libertatea în responsabilitatea față de sine și față de ceilalți. Cu toate acestea, în societatea secularizată, în fața unei libertăți concepute de la lipsa condiției noastre filiale, suntem lipsiți de orizontul promisiunii. Totul este redus la o alegere, la o decizie autoreferențială în care suntem singuri, fără rădăcini. „Dreptul de a fi lăsat în pace” riscă să îi determine pe adulți să transmită noilor generații o idee lipsită de libertate capabilă să arunce în disperare individul uman.

„Dreptul la singurătate”, de fapt, subminează la rădăcina sa frumusețea și bogăția umană, conviețuirea umană, dar mai ales subminează relația de iubire și încredere dintre om și Dumnezeu. Din acest motiv, rolul și prezența părinților alături de copii este esențial pentru capacitatea acestora de a percepe prezența iubirii lui Dumnezeu, care este mereu acolo și care este acolo, cu brațele deschise, pentru a-i primi atunci când se simt singuri și dezorientați.

În Geneză, este expresia, de fapt, a nevoii de comuniune, în primul rând între bărbat și femeie, dar și între părinți și copii, care devine astfel paradigma unei condiții antropologice în cadrul familiei. Orfani de un Dumnezeu Tată, în schimb, astăzi trăim o viață practică „ca și cum Dumnezeu nu ar exista”: o fractură radicală între viața noastră religioasă și viața noastră morală, care are nevoie urgentă de vindecare.

Într-adevăr, familia creștină este chemată să dea o mărturie curajoasă a unei viziuni creștine a realității, o viziune a lucrurilor conforme lui Dumnezeu. În acest sens, credința trebuie să reușească să se transpună în acțiune etică: ea cere un angajament consecvent față de viață.

Cine dorește să rămână în Cristos, trebuie să fie capabil să rămână în El și să accepte acest criteriu al binelui revoluționar care pare incompatibil cu lumea. Acest lucru este valabil mai

40 Francisc, Cateheze despre familie. « Maschio e femmina », 22 mai 2015.

41 Francisc, Cateheze despre familie. « I Popoli », 16 septembrie 2015.

42 Ioan Paul al-II-lea, Veritatis Splendor, 1993, n. 4.

ales în legătură cu familia, cu deciziile etice ale soților privind intimitatea vieții lor conjugale, cu acceptarea copiilor, cu educația care le este încredințată.

Cu siguranță, cu milostivire, gradualitate și răbdare, pentru că urmărirea binelui este întotdeauna o călătorie treptată și continuă, dar nu trebuie să renunțăm să arătăm familiilor că binele este întotdeauna posibil, dacă îl întrezărești în mijlocul dificultăților vieții reale, practice. Aceasta este ceea ce părinții ar dori să poată învăța pe proprii copii.

Semnificația poveștii tânărului bogat, până la urmă, este povestea care se repetă de fiecare dată când un copil ajunge la vârsta potrivită pentru a-și pune întrebarea ce este bun. Acesta este momentul când părinții îi pot dezvălui secretul: Dumnezeu este Binele și numai de la El putem să avem răspunsul cu privire la ceea ce este bun și ceea ce este rău. Trebuie să explici copiilor că întrebarea religioasă pe care și-o pune fiecare dintre noi, cea care ne face să ne întoarcem privirea în sus și să dăm un sens de transcendență vieții noastre, cere o acțiune morală. Angajamentul inimii cere o acțiune care să fie pe placul lui Dumnezeu (1 Ts. 4,1), bazată pe libertate („dacă vrei”) și har („vino și urmează-mă”). Nu pe libertate din precept, ci în precept, care ne ajută să rămânem în proiectul iubirii prin Har, care este posibilitatea de a deschide intelectul spre „adevărul lucrurilor”, astfel încât voința să-l poată urma⁴³.

Libertatea omului, de fapt, nu creează adevărul, ci trebuie să adere la el. Descoperirea adevărului lucrurilor - a bunătății și frumuseții adevărului - cu alte cuvinte, nu este doar rezultatul unui act de voință care vrea să adere la ea, dar înainte de asta este Ființa care se lasă contemplată, care se arată rațiunii umane. Cunoașterea, de fapt, deschide realitatea pentru mintea umană, care o precede și o anticipează. Iar conștiința nu doar ia decizii (așa cum ne face să credem limbajul normativ contemporan), ci trebuie să știe mai întâi de toate să formuleze judecăți, la care familia creștină trebuie să știe să-și educe copiii.

Familia trebuie să știe cum să-și educe copiii pentru ca aceștia să învețe obiceiul de a raționa în conformitate cu viziunea lui Dumnezeu. Libertatea are sens pentru că există un adevăr, un orizont teoretic de înțelegere a lumii și a realității, iar proclamarea adevărului are sens pentru că există un orizont de alegere, altfel nu am avea proclamație, ci comandă.

Desigur, este dificil să ținem împreună credința și viața morală, dar mărturia credinței noastre este autentică și incisivă doar dacă, prin har, devine viață practică. Impregnată de o cultură raționalistă, decizionistă și formalistă, doar o viață morală fidelă Adevărului reușește să devină revelație pentru oameni, a unei credințe în viața concretă de zi cu zi, capabilă să ne facă să facem un salt spre o formă mai deplină de cunoaștere decât cea pur raționalistă. O cunoaștere care izvorăște dintr-o relație personală cu Dumnezeu: creștinismul, de fapt, nu izvorăște dintr-o carte, ci dintr-o persoană, și cea mai mare greșală în care putem cădea astăzi este să le spunem copiilor noștri că esența vieții creștine este exemplul (istoric) al lui Isus, la care îi îndemnăm, când în schimb este constituit de darul persoanei sale (Sf. Augustin). A fi creștin înseamnă a fi cu Cristos prezent și viu, care ne caută în fiecare zi, ne așteaptă, ne ascultă și ne șoptește în conștiința noastră adevărul despre ceea ce putem și trebuie să facem pentru a fi fericiți.

43 Sfântul Toma D'Aquino, I Sermoni (Sermones) e le due lezioni inaugurali (Principia), ed. studio Domenicano, 2003 (ed. Carbone G. M.; trad. di c. Pandolfi) e Summa Theologiae, i, q. 1, a. 8, ad 2: « la Grazia perfeziona la natura, non la distrugge ».

Și care nu cere de la noi decât un singur lucru: atitudinea umilă a rațiunii⁴⁴ care știe că nu poate căuta în ea însăși conținutul misterios al propriei vocații. Misterul de fapt, nu este iraționalul, ci ceea ce nu poate fi cunoscut decât prin revelație, adică o comunicare personală între sine și Dumnezeu. Așa depășim, în viața practică și în circumstanțele concrete ale fiecărei persoane, oboseala de a face față unor situații complexe. Sfântul Augustin explică faptul că, atunci când Dumnezeu îți cere mai mult, te îndeamnă să faci tot ceea ce poți, să ceri ceea ce nu poți și te ajută ca tu să poți⁴⁵. Dar acest lucru este posibil doar într-o relație de iubire, așa cum ne repetă Părinții Bisericii, Dumnezeu poate face orice, în afară de a-l obliga pe om să îl iubească. Acest lucru ar trebui să fie suficient pentru ca omul postmodern să știe că poate sta liniștit, pentru că nu va fi niciodată constrâns. Dacă îl iubește pe Dumnezeu, este pentru că va simți irezistibilitatea de a fi iubit, că este iubit și va avea dorința de a iubi. Numai în iubire se cunoaște și prin urmare educația devine posibilă. Deoarece cunoașterea devine adevărată atunci când coincide cu experiența de a fi iubit⁴⁶: atunci când se întemeiază pe unirea dintre cunoscător și cunoscut, pe comuniunea dintre cei doi⁴⁷.

Concluzie

Prin urmare, familia creștină are două sarcini ireductibile:

1. Sarcina de a scoate în evidență în fiecare subiect al familiei identitatea sa de Fiu al lui Dumnezeu;

2. Sarcina educației morale a membrilor săi pentru libertate. Dimensiunea religioasă a familiei, cu alte cuvinte, este legată în mod inseparabil și intrinsec de viața morală a membrilor săi⁴⁸.

Din ideea de Dumnezeu pe care adulții o transmit copiilor lor rezultă, de fapt, ideea de libertate care va marca viața lor morală. A se ști fiu al lui Dumnezeu (și, prin urmare, a fi conștient de identitatea filială) este condiția prealabilă pentru a putea lua forma unei ordini a adevărului, condiție esențială pentru a ști cum să acționeze.

În criza antropologică și educațională a vremurilor noastre, este necesar să se reunească credința și morala. Este necesar să se formeze formatori și părinți care pot ajuta.

Tinerii să înțeleagă că raționalitatea credinței constă în faptul că ea răspunde nevoilor fundamentale și originare ale inimii fiecărui om: nevoia de adevăr, de bunătate, de frumusețe,

44 Cf. J. Ratzinger, Introduzione al Cristianesimo, Brescia, Queriniana, 2005, pp. 31, ss.

45 Sfântul Augustin de Hipona, De natura et gratia, 43, 50.

46 L. Giussani, Il rischio educativo, Milano, Rizzoli, 2005.

47 o reflecție separată ar merita chestiunea educațională în legătură cu libertatea responsabilă, ținând cont de contextul de dezvoltare a inteligenței artificiale (IA), în care se preconizează că aceasta va înlocui judecata noastră personală. Cum să educăm, de fapt, la libertate responsabilă noile generații, proiectate în dimensiunile virtuale ale realității, din ce în ce mai de-corporalizate (ca atare din ce în ce mai puțin în relație cu ceilalți) și din ce în ce mai de-liberate (eliberate de greutatea alegerilor, a judecății și a deciziilor), conduse de cei care pun în mișcare noile arhitecturi ale "realului" digital?

48 Ioan Paul al-II-lea, Veritatis Splendor, n. 4.

de dreptate și de iubire, iar a da socoteală de credința proprie - ca adult - înseamnă a demonstra efectele prezenței lui Cristos în viața noastră.

Căci credința adevărată produce o schimbare de viață. Acesta este sensul unei educații „în ieseire”, care își are punctul de sprijin în mărturia pe care familia o dă în casă proprie, în „oikos”, unde copiii ne privesc.

Și unde noi, ca adulți, suntem chemați să dăm mărturie vie a unui mesaj, același mesaj pe care Karol Wojtyła l-a lăsat scris în exercițiile sale spirituale: „în orice caz, în călătoria de iubire pe care o aduce viața, amintiți-vă acest lucru: că mai presus de toate iubirile, există o iubire, o iubire fără împotrivire, fără ezitare, ea este iubirea cu care Cristos v-a iubit pe fiecare dintre voi”⁴⁹. Este mesajul pe care fiecare familie ar trebui să-l dea copiilor săi pentru a-i face capabili să-și trăiască libertatea cu seninătate într-o societate complexă. Și, în cele din urmă, pentru a-i face interlocutori adecvați ai lumii: martori conștienți ai identității noastre creștine cele mai profunde și a traducerii sale autentice în viața practică.

49 K. Wojtyła, *Esercizi spirituali per giovani*, libreria ed. Vaticana, 1982.